

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA
EYÜPSULTAN
SEMPOZYUMU
VI
TEBLİĞLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	88225
Tas. No:	956.141 EYÜ.S

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
TEL: (0.212) 563 16 65 - 616 00 98
FAX: (0.212) 616 00 78
e.mail: kultur@eyup-bld.gov.tr

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI
19

GENEL YÖNETİM
OSMAN SAK

YAYIN SORUMLUSU
İRFAN ÇALIŞAN

KAPAK VE SAYFA TASARIMI
İLGİ TANITIM

FİLM
AS GRAFİK

BASKI
ELİT OFSET

BASILDIĞI YER
İSTANBUL

BASKI TARİHİ
MART 2003

ISBN 975-93844-1-8

*Eyüpsultan Sempozyumu kitabında kullanılan,
tebliğ sahibine ait olanlar dışındaki görsel malzemeler
Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivine aittir. Kitaptaki
tüm yazıların ve görsel malzemelerin yayın hakkı Eyüp Belediyesi'ne
aittir. Bir başka yerde izinsiz olarak yayınlanamaz ve kullanılamaz.*

Rüsûh ve İstikamet Sahibi Bir Zat
BABANZÂDE AHMET NAJM BEY

Doç. Dr. İsmail KARA

1955 Güneyce/Rize'de doğdu. İstanbul İmam Hatip Okulu (1973), İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü (1977), İstanbul Edebiyat Fakültesi-Tarih (1986) mezunudur. 1993 yılında siyaset bilimi dalında doktorasını, 2000 yılında Türk İslam felsefesi dalında Doçentliğini yapmıştır. Halen Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Bölümü'nde Öğretim görevlisidir. Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi (3 C. 1986,1987,1994), İslâmcıların Siyasî Görüşleri (1994), Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye (1998), Amel Defteri (1998), Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe (1998), Bir Felsefe Dili Kurmak-Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi (2001), İslâm Siyasî Düşüncesinde Değişme ve Süreklilik-Hilafet Risâleleri (1 ve 2. Cilt 2002) adlı yayınlanmış eserleri vardır.

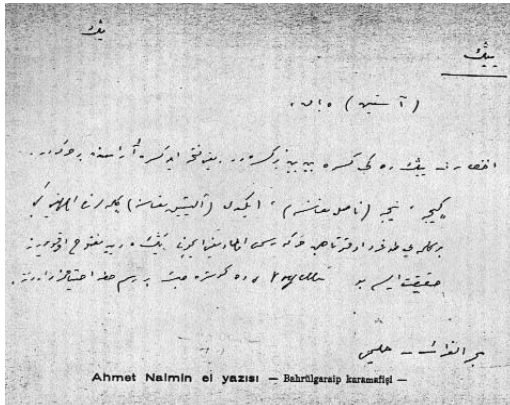
Fikir adamı, Darulfünun felsefe grubu hocası ve mütercim Babanzâde Ahmet Naim Bey (Bağdat h. 1290-r. 1289/1873-İstanbul 13 Ağustos 1934), Mithat Paşa'nın valiliği sırasında Bağdat mektupçuluğu ile tanınmış, daha sonra mutasarrıflıklar yapmış Süleymaniyeli Baban ailesinden Mustafa Zihni Paşa'nın oğludur. Babasının görevi sırasında Bağdat'ta doğdu. Bağdat Mektebi İbtidai ve Rüştîyesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'a geldi ve Galatasaray Sultani'si'nden ve Mülkiye Mektebi'nden "aliyyülâ" derece ile mezun oldu (1894). Dönemin teamüllerine uygun olarak dışardan medrese dersleri aldı.

Mülkiye Mektebi'nden mezun olduğu yıl Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kalemî'nde 100 kuruş maaşla 3. kâtip olarak çalışmaya başladı (25 Rebiulevvel 1312/13 Eylül 1310). 19 Şevval 1313/21 Mart 1312/1896'da aynı nezaretin Tercüme Kalemî 2. kâtipliğine nakledildi ve bir yıl sonra maaşı 400 kuruşla yükseltildi. 11 Ramazan 1311/23 Şubat 1310/1895 tarihinde ayrıca 450 kuruş maaşla Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) Arapça muallimliğine tayin edildi ve bu görevi 1914 yılına kadar devam etti. *Sırat-ı müstakim*'in 3. sayısından itibaren tefrika edilen "Devr-i istibdad-ı Mekteb-i Sultanî'de verilen derslerden İlm-i tevhid..." yazıbaşığından anlaşıldığına göre Galatasaray Lisesi'nde İlm-i tevhid-Akâid dersleri de okutmuş olmalıdır. 24 Rebiulevvel 1326/8 Ağustos 1324/1908'de 4000 kuruş maaşla Maarif Nezareti Meclis-i Maarif Dairesi İlmiye azalığına, aynı yıl Mülga Mekâtib-i Rüştîye İdaresi müdürlüğüne getirildi. 8 Rebiulevvel 1328/6 Mart 1326/1910 tarihinde tekrar Meclis-i Maarif azası oldu. Bir ara Tedrisat-ı Âliye Müdürlüğü de yaptı (1911-12)⁽¹⁾.

Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Heyeti azalığında bulundu ve 1913 yılında bu daire bünyesinde kurulan İstilahât-ı İlmiye Encümeni'nde yer alarak felsefe, tabii ilimler ve sanat istilahları için hazırlanan ve basılan üç lügatin çalışmalarında etkin görevler üstlendi. Darulfünun Edebiyat ve İlahiyat Şubesi felsefe müderrisliğine getirildikten sonra felsefe, ruhiyat/ilmünnefs (psiko-

loji), ahlâk, mantık, mâba'de't-tabia (metafizik) dersleri okuttu (1912-1 Eylül 1933)⁽²⁾. Darulfünun'da ilk defa okutulan bu dersler için hazırladığı notlar ve tercümelemler daha sonra kitaplaştı. Darulfünun'da Salih Zeki Bey'den sonra bir müddet müdür-i umumiye (rektörlük) de yaptı (tayini: Mart 1919)⁽³⁾. Maarif Nezareti'ne bağlı olarak Ali Ekrem (Bolarır)'ın riyasetinde 1918 yılında Darulfünun'da kurulan Tedkikat-ı Lisaniye Encümeni ve yine Maarif Nezareti bünyesinde ve kendi riyasetinde kurulan Sarf ve İmlâ ve Edebiyat Encümenlerinde yakın arkadaşları ve edebiyatçılarla çalıştı⁽⁴⁾. Encümen raportörü Tahiru'l-Mevlevî'nin verdiği bilgilere göre kendisi göreve başladığı zaman (1918) Encümen, Arapça-Türkçe bir

Ahmet Naimin el yazısı - Bahriyârâp karamâfîl -

Resim 1; Ahmet Naim (Babanzade)

(1)BOA, Sicill-i Ahval Defterleri, nu. 78, s. 35'teki hal tercümesi 1910 yılına kadarki bilgileri ihtiva etmektedir. (Arşiv kaydı notunu lütfeden Ali Birinci üstadımız ve belgeyi özetleyen tarihçi meslektaşım İlhami Yurdakul'a müteşekkirim).

(2)Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*'de "Ahmed Naim Bey'le 1915'te, yeni Darulfünun'a beraber girmiştik" demektedir; 3. bs. İstanbul, Fetih Cemiyeti Yay., 1986, s. 51. ("Ahmed Naim Bey" yazısı kitabın 51-58. sayfaları arasında yer alıyor). Ali Çankaya da *Mülkiye Tarihi*'nde (III, 598) Darulfünun hocalığına başlama tarihini Ekim 1915 olarak vermektedir. Fakat bu tarihlendirmeye yanlış. Talebesi Macit Gökberk'in Naim Bey'den aktardığı verdiği bilgilere göre Darulfünun'da kendisini psikoloji dersi vermeye ikna eden kişi, 12 Temmuz 1912 tarihinde nazırhığı biten Maarif nazırı Emrullah Efendi'dir; bk. "Macit Gökberk'le söyleşi", *Macit Gökberk Armağanı* içinde, Ankara, TDK Yay., 1983, s. 4. Bu durumda Darulfünun'a tayini tarihini 1911-1912 olarak düşünmek gerekmektedir. Nitekim Muallim Cevdet müderrisliğine başlama tarihini 1327/1911 olarak vermektedir; *Müderres Ahmet Naim*, İstanbul, Ülku Matbaası, 1935, s. 7. Naim Bey'in Darulfünun'da ilk ders notları olan *Hikmet Dersleri*'nin 1329/1913 yılında basılmış olması da bizce 1911-12 yılına kesinlik kazandırmaktadır.

(3)Mehmed Ali Aynî, *Darulfünun Tarihi*, İstanbul, Yeni Matbaa, 1928, s. 47. Ahmed Naim Bey'in Darulfünun müdür-i umumiye olması üzerine *Ceride-i Süfiye*'de çıkan haber: "Maarif nazır-ı cedidi ve yeni Darulfünun müdürü: Bugün Darulfünunumuz Ahmed Naim Bey'in idarelerine tevdi ediyor ki bütün heyet-i tahriremiz müşarun ileyhe karşı beyan-ı tebrîkât ediyor. Naim Bey'in tayini üzerine bazı arkadaşlarımız ortaya bir mesele çıkarmak istiyorlarsa pek ziyade yanılıyorlar. Orada görülen revnaksızlık gazetemiz heyet-i tahriresince hiçbir suretle hüsn-i telakkî edilmiyor. (...) Meslektaşımızın faziletli müsellem bir sahib-i ilm olduklarını yakinen bildiğimiz için bu tevchiden dolayı yeni Maarif nazır beyefendiyi arz-ı teşekkür eyeriz. Müşarun ileyhî de Darulfünun gibi bir makama tayini maarîfî dîni hayatın yeniden inkişafa başlaması demek olduğundan bütün âlem-i İslâma bir fal-i hayr addolunsa sezâdır"; *Ceride-i Süfiye*, adet: 157, s. 534 (7 C. ahır 1337/10 Mart 1335).

(4)Sarf ve İmlâ Encümeni tarafından yayınlanan *Usul-i İmlâ* kitabında verilen bilgiye göre (İstanbul Matbaa-yı Amire, 1335-1334, Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedkikat-ı Lisaniye Heyeti, adet: 1, s. 6) Tedkikat-ı Lisaniye Encümeni önce Sarf ve İmlâ Şubesi ile Lügat Şubesi adlarıyla iki şubeli teşekkül etmiş, sonradan bunlara bir de Edebiyat Şubesi ilave edilmiş ve şubeler Encümen, üst kurum da Tedkikat-ı Lisaniye Heyeti adını almıştır.

Tedkikat-ı Lisaniye Encümeni ile Sarf ve İmlâ Encümeni'ndeki çalışmaları için bk. M. Cevdet İnançalp, age, s. 6, 12-13. "Maarif Nezareti'nde kurulan İmlâ Encümeni'nde (...) Ahmet Naim'e iki yıl arkadaşlık etmek şerefini kazandık. (...) Ahmet Naim Türk dili şive noktasında istiklâli saklamalıdır. Bu hususta Arap ve Aceme uymayız" diye müdafaa" ediyordu; Tahiru'l-Mevlevî, *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, 2. bs. haz. A. Şentürk, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991, s. 64-65. "Darulfünun'da bulunan bir Tedkikat-ı Lisaniye Encümeni vardı ki (...) ben devamla başladığım zaman (30 Mart 1334 [1918]) Ali Ekrem Bey [Bolarır] reis, Cenab Şahabeddin Bey ikinci reis, Ahmet Naim, Ferit [Kam], Akif [Ersoy], Necip Asım [Yazıkız] beyler de aza idi", "Sonra Ahmet Naim Bey'in riyasetinde ve Maarif Nezareti'nde kurulumla üzere İmlâ, Sarf ve Edebiyat komisyonları teşkil olundu. Edebiyat komisyonuna ben de aza tayin edilmiştim". Ayrıca bk. Levend, age, 387-88; Rekin Ertem, *Elitfe'den Alfabeye-Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*, İstanbul, Dergâh Yay., 1991, s. 166-168, 349.

Resim 2; Ahmet Naim Bey'in el yazısıyla bir bilgi fişi

(5)Ağah Sırrı Levend, *Profesör Ferit Kam-Hayati ve Eserleri*, İstanbul, Burhaneddin Erenler Matbaası, 1946, s. 50 (Tahiru'l-Mevlevî'nin mektubu). Ahmet Naim, Mehmet Şevket, Mehmet Akif ve Hafız Ismail'den müteşekkil olduğu söylenen bu sözlük (*Kamus-ı Arabî*) heyeti ve çalışmaları hakkında tamamlayıcı ve kısmen farklı bilgiler için ayrıca bk. Eşref Edip, *Mehmet Akif*, İstanbul, Asar-ı İlmîye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357-1938, s. 671-72; Mithat Cemal [Kuntay], *Mehmet Akif*, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1939, s. 126; Dücan Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi-Mehmet Akif ve Kur'an Meâlî*, İstanbul, Birun, 2000, s. 45-46

(6)*Servet-i fûnûn* (SF)'daki "Bedâyi'u'l-Arab" başlıklı tercüme ağırlıklı makaleleri: 11. "Semevel'in bir fahriyesi", SF, XVI/392, s. 23-27 (3 Eylül 1314), 2. "İbn Fârz'dan", SF, XVI/396, s. s. 87-89 (1 T. evvel 1314), 3. "Yine İbn Fârz'dan", SF, XVI/398, s. 118-21 (15 T. evvel 1314), 4. "Yine İbn Fârz'dan", SF, XVI/400, s. 151-52 (29 T. evvel 1314), 5. "Ebu'l-Alâ el-Marrî'nin bir fahriyesi", SF, XVI/402, s. 187-89 (12 T. sâni 1314), 6. "Kays mirri'nin gamiyâtından", SF, XVI/404, s. 215-16 (26 T. sâni 1314), 7. "Kays mirri'nihikâyatından", SF, XVI/407, s. 267-69 (17 K. evvel 1314), 8. "Antere'nin hamasiyâtından", SF, XVI/409, s. 299-300 (31 K. evvel 1314), 9. "Mütenebbi'den-Seyfû'd-devle hakkındaki", SF, XVI/415, s. 388-91 (11 Şubat 1314), 10. "Yine Mütenebbi'den-Hüseyn b. İshak et-Tenûhi hakkında", SF, XVII/418, s. 21-23 (4 Mart 1315), 11. "İbn Zeydün'un bir gazeli", SF, XVII/421, s. 71-73 (28 Mart 1315), 12. "İbn Züreyk'den", SF, XVII/425, s. 135-39 (22 Nisan 1315), 13. "Ebu'l-Hasen el-Enbarî'nin bir mersiyesi", SF, XVII/426, s. 150-51 (29 Nisan 1315).

Babanzâde'nin talebiyle yakın arkadaşı Mehmet Akif'in aynı dönemde yine *Servet-i fûnûn*'da "Bedâyi'u'l-Acem" başlığı altında Fars edebiyatından tercüme metinler yayınladığını da hatırlatalım. İlk yazı: "Bostan'dan", SF, XVI/399, s. 134-35 (22 T. evvel 1314).

(7)Yazıların künyeleri için bk. Abdullah Ceyhan, *Sırat-ı müstakim ve Sebülürreşad Mecmuaları Fihristi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1991, s. 101-02, 363-65.

(8)14 Ağustos 1934 günü Akşam, *Cumhuriyet*, *Son Posta* ve *Zaman* gazetelerinde çıkan vefat haberi ve taziyet yazıları için bk. M. Cevdet, age, s. 45-46. İsmail Kara, "Rüya ile sayıların esrarı arasında sıkışmış bir secde-ömür", *Dergâh*, sayı: 129, Aralık 2000, s. 3-4.

(9)Osman Ergin'in belirttiğine göre Amiş Efendi, [kızının] damadı "Ahmet Naim Bey'in Şehzadebaşı'nda Fevziye çarşısı başındaki evinde irtihal buyurmuşlardır"; Osman Ergin, Balıkesirli Abdülaziz Mecdî Tolun-Hayati ve Şahsiyeti, İstanbul, Kenan Basımevi, 1942, s. 141. Ayrıca bk. s. 147-48

(10)Ahmet Naim Bey'in felsefe terimlerine dair bütün çalışmaları ve tartışmaları sözlük standartlarında tarafımızdan hazırlanıp yayınlanmıştır. *Bir Felsefe Dili Kurmak-Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul, Dergâh Yay., 2001.

lügat hazırlamak ve yazmakla meşguldü⁽⁵⁾. Kaynaklardan anlaşıldığına göre "Elif" harfi tamamlanan bu sözlük Maarif Nazırı olan Ali Kemal'in kıskançlığı yüzünden devam edememiş ve hazır olan ilk kısmı da basılamamıştır. 1919'da Meclis-i Ayan azası da olan Ahmet Naim'in sicil dosyasında "Arabî ve Farsî tercüme, Türkçe ve Fransızca tekellüm ve kitabet eylediği ve Kürd lisanına dahi âşına" olduğu belirtilmektedir.

Yazarlık hayatına 1314/1898 yılında *Servet-i fûnûn* mecmuasında "Bedâyi'u'l-Arab" başlığı altında Cahiliye devri ve erken İslâm dönemi Arap edebiyatından şiir tercüme ve açıklamalarıyla başladı; bu tercüme hayli ilgiye ve takdire mazhar oldu⁽⁶⁾. Ardından Galatasaray Lisesi'ndeki hocalığının bir parçası olarak Arapça ders kitapları telifiyle uğraştı. 1908 yılında çıkmaya başlayan *Sırat-ı müstakim-Sebilürreşad* kadrosu içinde yer aldı ve hadis tercüme ve şerhleri yanında fikri makaleler ve *Türk Yurdu*, *İctihad* ve *İslâm Mecmuası*'nda milliyetçilik, kadının konumu, fıkıh usulüne dair yayınlanan yazılara karşı tenkit-tartışma metinleri kaleme aldı.⁽⁷⁾

Naim Bey 1933 yılında yapılan Üniversite reformuyla tasfiye edildi ve emekliye ayrıldı. *Tecrid-i Sarih Tercümesi* çalışmalarını sürdürürken 13 Ağustos 1934'te Vefa Karakolu karşısındaki evinde öğle namazını kılarken secdede vefat etti⁽⁸⁾. Ertesi gün ikinci namazını müteakip Fatih Camii'nde cenaze namazı kılındı ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi. Kabri Mehmet Akif Ersoy'un mezarı bitişindedir. Halvetî tarikatına müntesip olan Ahmet Naim Bey son devrin büyük mutasavvıflarından Türbedar Ahmet Amiş Efendi'nin (1807-1920), kızı Ayşe hanımdan olan torunu Aliye hanımla evli idi ve çocukları olmadı⁽⁹⁾.

Ahmet Naim Bey felsefi metinler, ilmî-felsefi terimler, hadis tercüme ve milliyetçilik meselesi etrafındaki tartışmalarla temayüz etmiş bir fikir adamıdır. Mekteplerde Arapça eğitimi meselesiyle ilgisi Galatasaray Sultanisi'ndeki hocalığı sırasında başladı ve bu çalışmalarında klasik usullerle modern usuller arasında geçiş devresi di-

yebileceğimiz bir dönemde ürünler verdi. Maarif Nezareti'nde aldığı görevler ve Darülfünun'daki felsefe grubu dersleri hocalığı sırasında Fransızca yeni felsefe terimlerinin Osmanlıcaya nasıl aktarılacağı konusunda önemli çalışmalar yaptı; ilim ve felsefe terimlerinin, mümkün olduğu ölçüde İslâm-Osmanlı felsefe-kelâm-tasavvuf-dil geleneği hesaba katılarak üretilmesini savundu ve bu konuda en çok kavram tartışması metni yazan ve kavram karşılığı teklif eden kişi oldu⁽¹⁰⁾. Hadis metinlerinin yeni tercüme dilleri konusunda da öncülük yapan yazarlar arasında yer aldı. *Sebülürreşad*'daki hadis tercüme ve şerhleri ile *Tecrid-i Sarih Tercümesi* dil açısından hâlâ aşılammış çalışmalarıdır.

II. Meşrutiyet devri Milliyetçilik tartışmalarıyla ilgili en önemli tenkit-tartışma metni, onun *Türk Yurdu* ve *İslâm Mecmuası* çevresine yönelik olarak kaleme aldığı *İslâm'da Dava-yı Kavmiye*'tir. Babanzâde 1912-13 yıllarında farklı bir çerçevede yükseleli göstermeye başlayan milliyetçilik meselesini, İslâma uygun olup olmadığı ve Osmanlı Devleti için zararları açısından ele alır. Ona göre milliyetçilik, klasik İslâm kültüründeki "asabiyet" kavramı merkeze alınarak değerlendirilmelidir. Kur'an, üstünlük ölçüsü olarak ırkı, kavmi (milleti) değil "takva"yı öne çıkardığı gibi Hz. Peygamber de asabiyetle övünmeyi yasaklamıştır. Dolayısıyla dinen böyle bir görüş savunulamaz. Osmanlı Devleti için milliyetçiliğin yıkıcı zararları ise açıktır. Çünkü bu fikir ve temayül, aynı ırktan olmayan Osmanlı tebeası müslüman unsurlar arasında husumeti, tefrikayı artıracak gibi gayrimüslimlerle olan problemleri de katmerletirecektir. Bu ise Osmanlı siyasi birlik arayışlarını doğrudan zarara uğratacaktır. Ahmet Naim Bey'in bu tenkitlerine, *Türk Yurdu* yazarlarından Ahmet Ağaoğlu doğrudan (I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine ikinci kısmı yayınlanmayan "İslâm'da Dava-yı Milliyet" yazısı, C. IV, sayı: 10-11, 1330), Ziya Gökalp ise dolaylı cevaplar vermiştir (1913-14 yıllarında *Türk Yurdu*'nda tefrika edilen ve 1918'de *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak* adıyla kitaplaşan yazılar).

Babanzâde, özellikle *İslâm Mecmuası* yazarlarının, modern bir İslâm yorumu ortaya koymak maksadıyla fıkıh ve fıkıh usulü kavramlarına ve buna bağlı olarak fıkıh meselelerine getirdikleri yeni yorum çerçevelerine karşı da tenkit yazıları yazmıştır. Bu yazılarda kadının konumu, dörde kadar kadınla evlenme, cevaz meselesi gibi konular ağırlık kazanmaktadır. Tenkit ve tartışmalarına bakıldığında onun modernleşmeye karşı çıkmaktan çok bu uğurda öne sürülen fikirlerin seviyesi ve mantığı ile ciddi olarak uğraştığı görülecektir.

Eserleri

1. *Temrinat-Sarf-ı Arabîye Mahsus Temrinat* (Galatasarat Ders Nazırı Cemil Bey'in yazdığı *Sarf-ı Arabî* kitabının tatbik ve temrinleri, İstanbul 1316 (1900). 2. bs. Mustafa Cemil'le birlikte ve *Mekteb-i Sultânî'ye Mahsus Sarf-ı Arabî ve Temrinat* adıyla, İstanbul Mahmud Bey Matbaası 1321 (1903), 220 s.; 3. bs. aynı adla, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, 1323 (1905), 220 s.

2. "Devr-i İstibdadda Mekteb-i Sultânî'de Verilen Derslerden", Galatasaray Lisesi'nde verdiği akâid-keâm ağırlıklı ders notlarının 1324/1908 yılında *Sırat-ı müstakim* mecmuasında 9 makale halinde tefrikası: 1. "İlm-i tevhidin tarifi, sûret-i tedvini, gayeti", *SM*, I/3, 37-38; 2. "İlm-i tevhidin tarifi, sûret-i tedvini, gayeti" (mâ-ba'd), *SM*,

I/4, s. 55-57; 3. "Akide-i ehl-i sünnetin mücmelen beyanı", *SM*, I/5, 75-76; 4. "Akide-i ehl-i sünnetin mücmelen beyanı" (mâ-ba'd), *SM*, I/7, 101-02; 5. "Akide-i ehl-i sünnetin mücmelen beyanı" (mâ-ba'd), *SM*, I/8, 120; 6. "Akide-i ehl-i sünnetin mücmelen beyanı" (mâ-ba'd), *SM*, I/9, 137-38; 7. "Sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediye'nin tarihen sübutu", *SM*, I/11, 172-73; 8. "Sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediye'nin tarihen sübutu" (mâ-ba'd), *SM*, I/14, 232-33; 9. "Sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediye'nin tarihen sübutu" (mâ-ba'd), *SM*, I/19, 296-98.

3. *Hikmet Dersleri* (Dârülfünun Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesinde Tedris Olan Felsefe-i İslâmiyeden Hikmet Dersleri), Dârülhilafe, Matbaa-yı Hukukiye, 1329 (1913), 368 s. (nâtamam). "Muallim-i muhteremin ruhsatıyla tab' olunan işbu kitabın adedi mahduttur" ibaresinin yer aldığı kapak sayfasında müellifin adı yoktur.

4. *İslâmda Dava-yı Kavmiyet* (Milliyetçilik meselesinin İslâmdaki yerini tartışan bu metin *Sebilürreşad*'da uzun bir makale olarak yayımlandıktan sonra [sayı: 293, 27 Cemaziyevvel 1332/10 Nisan 1330/1914, s. 114-28] aynı yıl, aynı adla kitaplaştı, İstanbul Tevsî-i Tıbaat Matbaası 1332, 55 s. En iyisi M. Ertuğrul Düzdağ'a ait olmak üzere [*Türkiye'de İslâm ve İrkçılık Meselesi* içinde, 1983, s. 33-117] üç sadeleştirmesi yayımlandı).

Resim 3; Yıl 1933 Felsefe öğrencileri ve hocaları:Arka sıra soldan altıncı Macit Gökberk, dokuzuncu Niyazi Berkes,

Orta sırada sağdan ikinci Nurettin Şazi Kösemihal,

Ön sırada soldan üçüncü Prof. M. Şekip Tunç, dördüncü Prof. H. Nimetullah, beşinci Prof. Ahmet Naim (Babanzade)

(11) Mehmet Ali Aynî, Osmanlıcaya tercüme edilen 6 felsefe kitabını değişik açılardan tenkit eden 19 Eylül 1334 tarihli yazısının sonuna "zeyl" olarak şu ibareyi koymaktadır: "Refik-i muhterem Darülfünun müderrislerinden Babanzâde Naim Beyefendi'nin Fonsegrive'den tercüme ettiği *İlmü'n-Nefs*'i sîhhat ve aslına mutabakat itibarıyla haiz-i mükemmeliyette olduğundan müşarunileyhin bu hizmeti cidden şayan-ı tebrikdir"; Mehmed Ali Aynî, *İntikad ve Mülâhazalar-Dini, Felsefi, Tasavvufî, Ahlâkî ve Edebi*, İstanbul, Orhanîye Matbaası, 1339/1923, s. 64. Yazı tenkitlerinin üç yerinde de doğru tercüme göstermek için Babanzâde'nin *İlmü'n-Nefs*'teki tercümelemlerini aynen aktarır; s. 43-44.

(12) Kısa takdim yazısı şöyledir: "Fransa'nın son devirde yetmiş en değerli felsefesinden Pol Jane (Paul Janet)'nin Paris Edebiyat Fakültesi'nde tedris edip de bilâhure Mebâdî-i Mâ-bâ'de't-tabî'a ve Mebâdî-i İlmü'n-nefs (*Principes de Métaphysique et de Psychologie*) namıyla tab' u nesr eylediği iki cüdden ibaret eserini İlm-i mâ-bâ'de't-tabî'a ile İlmü'n-nefs beyinde müsterek olan münaza'un fih mesâil-i felsefeyinin hemen kâffesini câmi' olmakla beraber pek revan ve selis ve felsefe ile pek cüz'î ilâmî olanları bile bu mesâil ile alakadar edecek derecede cazibedar bir ifade ile tahrir edilmiş olduğundan vatanın ilim ile alakadar olan evladını mazmunundan haberdar etmek üzere kitabı tercüme ediyoruz. Eserin, her mesele bir derse mevzu olabilecek bir tarzda tertip edilmiş olması da bizim için bir fayde-i zâidedir. Kitabın yirmi kadar dersi İlm-i Felsefeye Medhal (*Introduction à la Science Philosophique*) ünvanını haizdir".

(13) Rıza Tevfik'in 3 T. evvel 1334 tarihli *Zaman* gazetesinde cevap vermesi üzerine Ahmet Naim Bey *Sebilürreşad*'da şu açıklamayı yayınlamıştır: "*Zaman*'ın geçen Perşembe günkü nüshasında cevabname-i âlilerin okudum. Bir yerinde 'Yoksa merhumun [Fikret'in] Ehl-i sünnet nazarmında müslim sayılıp sayılmayacağıni tetkik etmek -bence!- hiç o kadar ehemiyetli bir mesele değildir; sonunda da da 'Fikret'i mutlaka müslüman etmek fikrinde değilim' buyuruluyor ki mektubumdaki asıl esaslı nokta hakkında aramızdaki niza bertaraf olmuş demektir. Cevabın cihât-i sairesine gelince memleketi ânz olan şimdiki buhran-ı azim arasında bu makûle münazarât ve mücadelâti layık görmediğim için onları ileride fırsat elverişse geniş bir zamanda söylemek üzere şimdilik meskûtin anı geçiyorum. Bâki hürmet!"; "Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'ye", *SR (Sebilürreşad)*, XV/373, s. 176 (3 Muharrem 1337/10 T. evvel 1334).

Ahmed Naim'le Rıza Tevfik arasında geçen bu münakaşanın metinleri, iki müellif hakkında bilgiler ihtiva eden bir takdim yazısıyla ve "Rıza Tevfik-Babanzâde Ahmet Naim münakaşası" başlığıyla 15 Aralık 1988 tarihinden itibaren *Millî Gazete*'de tefrika edilmiştir; hazırlayan: Mehmet Mestçi [Abdullah Uçman].

Resim 4; Muallim Cevdet İnançalp'n, vefatından hemen sonra yayınladığı *Müderri Ahmet Naim kitabının kapağı*.

5. *Felsefe Dersleri-Marifetü'n-Nefs Kısmı* (Dârülfünun Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubelerinde Tedris Olunan Felsefe Dersleri), Dârülhilafe, Hukuk Matbaası, 1330 (1914), 256 s. (nâtamam). Kitabın kapak sayfasında yer alan "Muallim-i muhteremin ruhsatıyla bir takım tashihâtı hâvi olarak ikinci defa tab' olunan işbu kitabın adedi mahduttur" ibaresindeki "ikinci tab'ı" ifadesi, kitabın bu adla ikinci defa basıldığını değil *Hikmet Dersleri*'nin gözden geçirilerek bu adla yeniden basıldığını gösterir. Kapak sayfasında müellifin adı yine yoktur.

Hukuk Matbaası, bu kitap için *Dârülfünun-ı Osmanî 1329 Senesine Mahsus Birinci Sınıf Felsefe İmtihanı Sualleri* başlığıyla 4 sayfalık ve 90 soruluk bir broşür de neşretmiştir.

6. *Mebâdî-i Felsefeden Birinci Kitap İlmü'n-Nefs*, Georges L. Fonsegrive'in *Éléments de Philosophie* kitabından notlarla tercüme, İstanbul, Matbaa-yı Âmire 1331 (1915), 648 s. Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, adet: 37. Kitabın kapağında mütercim Ahmed Naim Bey'in isminin altında "Telif ve Tercüme Heyeti azasından" ibaresi yer almaktadır. Metnin dipnotlarında 200 civarında modern felsefe teriminin Osmanlıca karşılıkları konusunda kavram tartışmaları yapılırken kitabın sonunda da (s. 524-620) tercümede geçen 2000 civarında Fransızca felsefe terimine teknik karşılıklar verilmiştir⁽¹¹⁾.

7/1. "Felsefe bir ilim midir?", Paul Janet'den tercüme, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sene: 1, sayı: 1, İstanbul 1332-1334, s. 71-96. Mütercim, yazdığı kısa takdim yazısında Paul Janet'in *Principes de Métaphysique et de Psychologie* kitabının tamamını tercüme etmekte olduğunu söylüyorsa da burada künyelerini zikredeklerimiz hariç tercümenin tamamlandığına dair herhangi bir bilgimiz yoktur⁽¹²⁾. Tercümenin dipnotlarında Naim Bey "aheng-i ezeli: harmonie pré-établie" (s. 79-80/dn. 1), "cüz'î: partiel, particulier" (s. 83/dn. 2), "hak: vérité" (s. 83/dn. 1), "ilm-i resmî: science descriptive", (s. 81/dn. 2), "ilm-i tencim: astrologie" (s. 73/dn. 1), "inayet-inayet-i ezeliye: providence" (s. 78/dn. 1), "itiraz: objection" (s. 81/dn. 1), "kelâm-ı istifsarî: proposition interrogative" (s. 75/dn.1), "levh-i emles: table rase" (s. 86/dn. 1), "tasdik: jugement" (s. 76/ dn. 1), "temennü': inac-

cessible" (s. 91/dn. 1), "teolocya: théologie" (s. 94/dn. 1) kavramları için açıklama ve tercih dipnotları yazmıştır.

7/2. "İkinci ders: Felsefenin yeni birkaç tarifi", Paul Janet'den tercüme, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sene: 1, sayı: 2, İstanbul, Mart 1332, s. 197-221. Bu tercümenin dipnotlarındaki istilâh açıklamaları şunlardır: "gayri muayyen: déterminé" (s. 198/dn. 1), "mebhas-i kiyân: cosmologie" (s. 203-04/dn. 1), "nemat: procédé" (s. 205/dn. 1), "mefâhîm-i külliye nazariyesi: théorie des idées" (s. 213/dn. 1), "uknûm: hypostase" (s. 213/dn. 2), "tasavvuriye mezhebi: idéalisme" (s. 214-15/dn. 1), "tenasuh: métempyscose" (s. 216/dn. 1), "kuvvâniyet mezhebi: dynamisme" (s. 217/dn. 1), "hayeviyet mezhebi: vitalism" (s. 217/dn. 2), "istihale-i ihsas: sensation transformé" (s. 217-18/dn. 3).

7/3. "Üçüncü ders: Felsefede mısradak", Paul Janet'den tercüme, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sene: 1, sayı: 5, İstanbul, Teşrin-i sâni 1333, s. 508-33. Bu tercümenin dipnotlarında "mısradak: critérium" (s. 508/dn. 1), "tekâmül: évolution" (s. 510-11/dn. 3), "vücudiye: panthéisme" (s. 511-12/dn. 1), "seyyal: fluide" (s. 512-13/dn. 1), "atomist: atomiste" (s. 513/dn. 2), "müsâdere: lieu commun" (s. 516-18/dn. 1), "tenezzül: concession", (s. 531-32/dn. 1) kavramlarıyla ilgili açıklamalar yer almaktadır.

7/4. "Dördüncü ders: Geçen ders hakkında bazı izahat", Paul Janet'den tercüme, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sene: 1, sayı: 6, İstanbul, Kânun-ı sâni 1333, s. 598-606.

7/5. "İlim hakkında-1", Emile Picard'dan tercüme, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sene: 3, sayı: 4-5, İstanbul, Teşrin-i sâni-Mart 1340, s. 177-99. Bu tercümede mütercim'in istilâh açıklaması dipnotu yok gibidir.

8. *Tevfik Fikret'e Dair-Filozof Dr. Rıza Tevfik Beyefendi'ye*. Rıza Tevfik'in 1918 yılının Ağustos ayında Türk Ocağı'nda verdiği konferansta Tevfik Fikret'i savunması ve başta Akif olmak üzere İslâmcıları tenkit etmesi üzerine yazılan risâle *Sebilürreşad*'ın 371. sayısının [17 Zilhicce 1336/26 Eylül 1334] eki olarak derginin ebadında yayımlandı, İstanbul, Hilal Matbaası, 1336 (1918), 8 s.⁽¹³⁾

9. *İlm-i Mantık*, Elie Rabier'den tercüme, [İstanbul], Dârülfünun Matbaası, 1335-1338 (1919), 64 s., İstanbul Dârülfünun'u Edebiyat Medresesi Felsefe Şubesi, adet: 6 (litoğrafya). Kitabın kapağında Ahmet Naim Bey "Dârülfünun Mantık müderrisi" olarak zikredilmektedir. Bu tercümede Naim Bey'in biri "hareket: mouvement" (s. 27-29/dn. 1), diğeri "ilâh: Dieu" (s. 30-32/dn. 1) kavramıyla alakalı iki uzun dipnotu (hâşiyeye) yer almaktadır.

10. *Ahlâk-ı İslâmiye Esasları* (Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin, Ağustos 1328/1912 tarihinde Lahey'de yapılacak II. Beynelmîlel Terbiye-i Ahlâkiye Kongresi'ne Osmanlı Devleti'ni temsilen katılmak ve tebliğ sunmak üzere Ahmed Naim Bey'e hazırlattığı metin *Sebilürreşad*'da tefrika edildikten [IX-X, sayı: 224-237, 1331/1328-29] sonra gözden geçirilerek kitaplaştı; İstanbul, Amedî Matbaası 1340-1342 (1924), 67 s. Ö. R. Doğrul sadeleştirmesi *İslâm Ahlâkının Esasları* adıyla basıldı; İstanbul, Yücel Yayınları, 1963. Bu baskının başında Osman Nuri Ergin'in "Babanzade Ahmed Naim-Şahsiyeti ve eserleri" başlıklı bir yazısı (s. 3-14) ile Ö. R. Doğrul'un "Eseri sunuş" başlıklı 2 sayfalık takdimi yer almaktadır). Recep Kılıç'ın sadeleştirmesi de *İslâm Ahlâkının Esasları* adıyla neşredildi; Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995⁽¹⁴⁾.

11. *Kırk Hadis* (Muhyiddin Nevevî'nin *el-Erba'în* adlı kitabının tercümesi, İstanbul Matbaa-yı Âmire 1341-1343 (1925), 63 s. Latin harfleriyle 2. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1967.

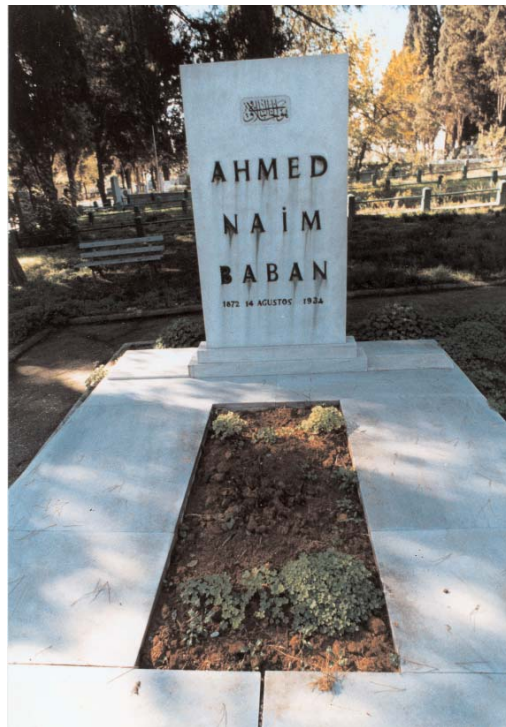
12. *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (II. TBMM'nin kararı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teklifi üzerine hazırlandı, I ve II. C., 1928. Vefatı üzerine III. Cildin tercümeleri Kamil Miras tarafından tamamlanarak yayına hazırlandı. Eserin I. cildi Cumhuriyet devrinde telif edilmiş en önemli Hadis usulü kitabıdır).

Naim Bey'in *Tecrid-i Sarih*'i tercümeyle başlamasının tarihi daha eskidir. *Sırat-ı müstakim* mecmuasında, tefsirle ilgili metinler yer alırken hadis tercüme ve şerhlerine yer verilmemiş olmasını vesile bilerek

Tecrid-i Sarih'i sıra ile ve hadisleri numaralayıp tercümeyle başlamış ve *SM*, V/120. sayısında (20 Zilhicce 1328/9 K. evvel 326) başlayan bu tercüme, *SM*, VI/151. sayı da (30 Recep 1329/14 Temmuz 1327) yayınlanan 199. hadisin tercümesine kadar sürmüştür⁽¹⁵⁾. *Tecrid* tercümesinin bu sayıdan itibaren niçin yayınlanmadığı veya Naim Bey'in tercümeyle niçin devam etmediği konusunda herhangi bir bilgiye tesadüf edemedik. Bu hadis tercümelemleri aynı numaralarla ve bazı tashihlerle birlikte kitapta da yer almıştır⁽¹⁶⁾.

13. *Genel Çizgileriyle İslâm* (1332/1329 yılında *Musavver Dairetü'l-Maarif* e yazdığı ve *Sebilürreşad*'da da "İslâmiyetin esasları, mazisi ve hali" başlığıyla daha önce yayınlanan [XI/284, s. 369-76, 23 R. evvel 1332/6 Şubat 1329] "İslâm" maddesinin [İstanbul, Kanaat Matbaası, 1332-1333, II, 1446-56] sadeleştirilerek neşri, İstanbul, 1975)⁽¹⁷⁾.

Ahmet Naim Bey'in *Sırat-ı müstakim-Sebilürreşad* koleksiyonundan ayrı olarak *Servet-i Fünûn*, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Manfil* ve *Manzara* gazete ve mecmualarında da yazıları yayınlanmıştır⁽¹⁸⁾

(14)Şututgar'tan yazan Sebilürreşad muhabirlerinden Mehmed Hayreddin, Ahmed Naim Bey'in "Ahlâk-ı İslâmiye Esasları" makalelerinin birincisini Almancaya tercüme ettiğini, zorluklar olmakla beraber neşretmeyi düşündüğünü belirtiyor; "Almanlar hakikati anladılar, fakat geçti", SR, X/241, s. 119 (18 C. evvel 1331/11 Nisan 1329).

(15)Babanzade'nin, ilk tercümesiyle birlikte yazdığı "Sırat-ı müstakim ceride-i İslâmiyesi müessisin-i muhteremisine" başlıklı mektup-yazıda (s. 257-58), yazarlardan bulunduğu *SM* ve hadis tercümelemleri hakkında işaret ettiği bir iki hususu, önemine binaen aktarmak istiyoruz: "(...) Tevâlî-i a'sâr-ı zulm ü cehalet içinde ümmet-i Muhammediyenin uğradığı mevt-i hissi ve akleden sonra hakâyik-ı İslâmiyeyi bozuk dimağlara telkin, hissiyat-i diniyeyi kulüb-i meyyitede rezk ü tesbit için sür-i ba's ü nüshuru memleketimizde en evvel nefh edenler diyebilirim ki siz oldunuz (...). Bu sa'y-ı pâyidarımız biraz daha geniş bir saha bulsa kabri-ni sayına gömülmiş defân-i eslâfî ihyaya, bahri-gaffetin dibine atılmış cevahir-i hakâyik-ı İslâmiyeyi izhara bi-zimlâh muvafak olacaktınız". "Hadis-i şerife gelince buna dair henüz bu meclle-i cehaletimizde bir şey görmemesini hakikaten bir noksan adde ederim. Kitap ve sünnet dimimizde en mühim iki mehazı, menbâ olduğu için *Sırat* sütünlerinde bunlara birer kısm-ı mahsus açmazız, erbab-ı himmetin mesâ-i dindârânesine müraaat etmeniz lazımdır. (...) İşte ben bu azimle beraber size arz-ı hizmet ediyorum. Ne tefsirde, ne hadiste te'ammuk itkidârını hâiz olmadığımı yakinen bildiğim halde hiç olmasa tercüme ile olsun size yardım edeyim diyorum". "Herhangi lisanın herhangi bir ibareyi diğer lisan naklederken kuvvet ve revnakı bir dereceye kadar zail olduğu erbabınca malumdur. Halbuki edilecek tercümelemlerin alâ kaderi'imkân aslına karib olmasını, şive-i lisan-ı Osmaniyeye mutabik olmakla beraber aslı-ı şerifteki kuvvetten, metanet-i edadan imkân müsait olduğu derecede nasibdar olmasını gönlüm arzu eder".

(16)Ahmet Naim Bey'in daha sonraları *Sebilürreşad*'in "Hadis-i şerif" kısmında yayınlanacak olan hadis tercüme ve şerhleri aktüel olaylarla da itibarlı seçme hadisler veya bir hadisten yola çıkarak telif edilmiş yazılardır.

(17)SK'daki neşrinin başında şu not yer almaktadır: "Şer'iyâta dair bazı kelimât ve mebahis-i mühimmenin tahirinde heyet-i tahriyemiz tarafından da muavenet edilen *Dairetü'l-Maarif* eser-i mühim ve muazzamından ehemiyetine mebnî - sahiplerinin müsaadesiyle- âtidedi bahsin nakli münasip görülmüştür".

(18)Hayatı ve eserleri için ayrıca bk. M. Cevdet İnançalp, *Müderris Ahmet Naim*, İstanbul, 1935; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, 598-606, Ankara, 1968; Osman N. Engin, "Babanzade Ahmet Naim-Şahsiyeti ve Eserleri", *İslâm Ahlâkının Esasları*'nın başında, İstanbul, 1963; Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*, İstanbul, 1968; Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul, 1975; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmçılık Düşüncesi*, I, 361-97, 3. bs. İstanbul, 1997, *DİA*, IV, 375-76, İsmail Kara, "Felsefe ve tefelsüf-Türkiye'de felsefenin dili niçin yok?", *Cogito*, sayı: 19, Ağustos 1999; aynı yazar, *Bir Felsefe Dili Kurmak-Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul, Dergâh Yay., 2001.

Resim 5; Merhum Prof. Ahmet Naim (Babanzade)'nin Edirnekapı şehitliğinde Merhum Mehmet Akife komşu olan mezarı